

Interpretacyjne „kroje i ściegi”

Interpretative „cuts and stitches”

Jolanta Pasterska

UNIwersYTET RZESZOWSKI

Słowa kluczowe

recenzja, poezja kobiet, cielesność, somapoetyka

Keywords

review, women's poetry, carnality, somapoetics

Abstract

The sketch is an attempt to discuss Joanna Grądział-Wójcik's book *Przymiarki do istnienia. Wątki i tematy poezji kobiet XX i XXI wieku*. On the one hand, discussed monograph is a continuation of research on somapoetics, on the other hand, it is part of a wide trend of literary reflection on the poetry of women in the 20th and 21st centuries. The author of the book organizes collected material in an original way and the chosen interpretative way leads to many inspiring and revealing conclusions.

Z wielką uwagą i nieskrywaną przyjemnością sięgam po książki autorstwa Joanny Grądział-Wójcik. Są to bowiem publikacje ważne, mające dużą wartość poznawczą, świadczą o konsekwentnym ukierunkowaniu na poezję nowoczesną oraz zagadnienia poetyki i interpretacji. Wskazany zakres nie decyduje jednak o ograniczonej rozległości zainteresowań Joanny Grądział-Wójcik. Przypomnieć wypada, że badaczka związana z Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu, ma na swoim koncie studium poświęcone twórczości Witolda Wirpszy *Poezja jako teoria poezji. Na przykładzie twórczości Witolda Wirpszy* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001), tom interpretacji *Przestrzeń porównań. Szkice o polskiej poezji współczesnej* (Wy-

dawnictwo Poznańskie, Poznań 2010), monografie indywidulane „*Drugie oko*” Tadeusza Peipera. *Projekt poezji nowoczesnej* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010) oraz *Formy zmysłu. Sytuacje, przypadki, interpretacje polskiej poezji XX wieku*, „UNIwersITAS”, Kraków 2016). Publikacje te łączą się ze sobą, wynikają z wcześniejszych ustaleń teoretycznych, wkraczają w coraz to nowe i nowsze obszary badań. Do nich należy zaliczyć zainteresowanie metapoetyckością i polską poezją kobiet XX i XXI wieku.

Joanna Grądział-Wójcik to uważna interpretatorka, która śledzi powracające w twórczości interesujących ją poetów/poetek, słowa, frazy, figury, tematy. „Przymierza” je, można rzec, sytuuje w „odmiennych przestrzeniach porównań”, po czym odczytuje w takich nowych poetyckich obrazach. Powstałe w ten sposób interpretacje stają się kontrapunktem w stosunku do dotychczasowych rozpoznań. Zdaje się, że właśnie owe napięcia między wykluczającymi się analizami są pożywką dla Joanny Wójcik.

Omówienie zagadnień, dodajmy niełatwych w społecznym odbiorze, związanych z poezją awangardową i wyrastającą z jej nurtów poezją nowoczesną w kontekście problematyki teoretycznoliterackiej, wymagało wypracowania określonej, jak się okazuje także atrakcyjnej dla czytelniczego odbioru, strategii badawczej, zebrania interesującego materiału literackiego i krytycznoliterackiego. Te poszukiwania przynosiły konkretne efekty, które sprowadzić można do wniosku, że czytanie Wójcik jest czytaniem nieprzymuszonym i sprawia prawdziwą intelektualną przyjemność.

Potwierdza taką opinię najnowsza książka Joanny Wójcik *Przymiarki do istnienia. Wątki i tematy poezji kobiet XX i XXI wieku* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016). Monografia ta jest z jednej strony kontynuacją badań nad somapoetyką, z drugiej strony wpisuje się w szeroki nurt literaturoznawczej refleksji nad poezją kobiet w XX i XXI wieku. Szczególnie ciekawym kontekstem dla podjętych przez Joannę Grądział-Wójcik rozważań jest monografia wieloautorska *Cielesność w polskiej poezji najnowszej*, red. T. Cieślak, K. Pietrych, Łódź 2010. *Przymiarki do istnienia* świetnie wchodzi tu w dialog z ustaleniami innych autorów. Świadoma tego wyzwania autorka powiada we wprowadzeniu, że jej książka jest próbą nie tylko wypełnienia luki w badaniach nad polską poezją kobiet, ale także nawiązaniem dyskursu z istniejącymi już interpretacjami. Dodajmy próbą udaną, oryginalną, zaskakującą ponownie (vide: *Drugie oko Peipera...*) ciekawym konceptem i rozpiętością podjętych badań.

Tytułowa „przymiarka”, mimo nienarzucającego czytelnikowi sposobu interpretacji (przymierzyć nie oznacza wszak decyzji kupna) jest propozycją porządkowania tej problematyki wedle autorskiego pomysłu. Nie znajdziemy jednak w tej ofercie ujęć syntetycznych. Pomysł opiera się na tropieniu te-

matów i motywów wspólnych dla twórczości wybranych poetek. Joanna Wójcik chce dzięki temu uchwycić, pozostaliśmy przy krawieckiej stylistyce, charakterystyczny „ścieg” i „krój” tej poezji „ujawniający czy kodujący antropologiczną wartość” (*Przymiarki istnienia*, s. 8). Pomysł „przymierzania” i śledzenia „kroju” niemal intuicyjnie implikuje perspektywy interpretacyjne: somatyczną, „tekstylną” i codzienności. Tak nakreślony punkt wyjścia tłumaczy też dokonany przez autorkę wybór wierszy „podszytych” ciałem, które obrazują zarówno biologiczne i tekstowe formy istnienia, jak też ich nacechowanie aksjologiczne: dotyczą kwestii tożsamościowych, implikują pytania o kondycję podmiotu. Joanna Grądział-Wójcik świetnie ów splot metafizyki i egzystencji odnajduje i opisuje. Konsekwentne unikanie kwestii seksualności i wyważone ekspansje w stronę biologizmu przekonują także o świadomie obranej terminologii i pisaniu/badaniu poezji kobiet (a nie kobiecej). Co zdecydowanie poszerza pola poznawcze i nie sprowadza oglądu tekstu jedynie do modelu feministycznej lektury.

Monografia składa się z czterech części: *Wątki*, *Zbliżenia*, *Dialogi* oraz *Szyborska wielokrotnie*. Pierwsza część prezentuje przekrojowe ujęcie (somatyczne i metafizyczne) twórczości od Kazimierzy Iłakowiczówny po Kirę Pietrek, dzięki temu Joanna Wójcik udanie wskazuje miejsca wspólne, zbieżne, zapętlenia i pokrewieństwa tej poezji. Punktem wyjścia dla podjętych rozważań jest teza o szczególnej skłonności poezji kobiet do „operowania sensualno-materialnym konkretem, do somatycznej, biologicznej leksyki, metaforyki, obrazowania oraz perspektywizacji uwzględniającej cielesną medialność pisania” (s. 13). Tak zdefiniowana (nie tylko przedmiotowo, ale i podmiotowo oraz tekstowo) somatyczność wierszy jest miernikiem „odstępstw”, „wyłomów” wobec tradycyjnych i tradycyjnie przypisywanym kobiecym modelom twórczości. „Soma – czytamy w dalszej części rozdziału poświęconego wątkom cielesnym w poezji kobiet XX wieku – zdaje się przeformułowywać rozumienie «kobiecości», pozbawiając ją «przerostu stylu», nadmiernej metaforyczności, uczuciowości, afirmatywności, wrażeniowości czy aintelektualizmu, w zamian zaś (...) nasilając (...) relatywizm i fragmentaryczność ujęcia, trywializację i obiektywizację języka, a także antyestetyzm i nachylenie autobiograficzne” (s. 13). Przeprowadzone interpretacje przekonują, że na poezję kobiet należy spojrzeć szerszej niż tylko przez pryzmat feminizmu. Ciało nie jest tu bowiem tylko motywem rozpatrywanym w kontekście płci. „Służy” jako odpowiedni materiał ilustrujący problemy tożsamości, intymności, autorefleksji. Jest to soma „zaangażowana”.

W drugim segmencie rozważań – o intytulacji *Zbliżenia* – z tak zarysowanej perspektywy autorka wybiera „pojedyncze poetyckie przypadki” (Ludmiła Marjańska, Krystyna Miłobędzka, Ewa Lipska, Krystyna Dąbrow-

ska) i przygląda się im w „zbliżeniu”, pod interpretacyjną lupą. Ma bowiem świadomość, że utwory somatycznie zorientowane po 1989 roku mogą mieć inną specyfikę. Dlatego przedmiotem oglądu czyni nie tylko poezję najmłodszych twórczyń, debiutujących po przełomie, ale także autorki urodzone w międzywojniu i te, żyjące w czasach PRL-u. Dzięki takiemu zamysłowi nie tylko otrzymujemy wartościowe uwagi dotyczące refleksji nad somatycznością w poezji kobiet, ale możemy za badaczką prześledzić ewolucję tematyczną, która polega na odejściu od „głębi” ciała ku powierzchni, ku ciału, które ukrywa/przysłania pustkę istnienia. Niewątpliwie tak szeroko obrana perspektywa ujawnia różnorodność i oryginalność sensualnych wrażliwości, odmienność „poetek ciała” oraz przeobrażanie się świadomości podmiotu: „ciało kobiet z przedmiotu opisu zmienia się w podmiot poznania” (s. 45). Jednak, jak w każdym chyba przypadku, gdy dokonywany jest wybór bohaterki opisu, rodzi się pytanie/wątpliwość o kryteria, i dalej przeprowadzenie, że z bogatego materiału autorka wybrała te najbardziej odpowiadające jej tezie.

Niezwykle interesująca jest część trzecia monografii zatytułowana *Dialogi*. Joanna Wójcik doprowadza tu do konfrontacji poetyckiego spojrzenia męskiego i kobiecego (Bogusława Latawiec i Julian Przyboś, Wisława Szymborska i Czesław Miłosz). Interesuje autorkę, jak wynika z jasno zarysowanego problemu, „jakie elementy światopoglądu i stanowiącej o nim poetyki Przybosia (tak silnie w swoim czasie wpływającego na młodych adeptów literatury) mogły być atrakcyjne – asymilowane bądź modyfikowane – wśród piszących kobiet? Czy da się pogodzić podkreślaną wielokrotnie w recepcji patriarchalność jego twórczości z twórczością poetek? Wskazać miejsca wspólne lub choćby – niekonfliktowe?” (s. 150). Takie obszary inspiracji wspólnych odnajduje autorka *Przymiarek do istnienia* w trzech obszarach: sytuacji lirycznej, „krajobrazowości” liryki Przybosia wobec pejzażu somatycznego poezji kobiet oraz w napięciu, jakie rodzi się w starciu intelektualizmu tej twórczości z jej sensualnością. Co ciekawe i niezwykle intrygujące, „w parze” z Przybosiem sytuuje autorka monografii Bogusławę Latawiec – jego „uczennicę”, która wielokrotnie wchodziła ze swoim mistrzem w niepokorny dialog. Swego rodzaju rewers takiego układu odnajdujemy w drugim zestawieniu interpretacyjnym. Tutaj to Miłosz „czyta” Szymborską. Wypowiedzi Miłosza o Noblistce są nie tylko apologią jej poezji, ale, co dowodzi Wójcik, także, a może przede wszystkim światopoglądową polemiką. Dzięki temu programowe wyznaczenie poety brzmi tu niezwykle dosadnie. Ale i Szymborskiej pytanie o metafizykę wybrzmiewa w tym dwugłosie mocno i odmiennie: poetka pytając o metafizykę koncentruje się „na «fakcie bezspornym» (wiersz *Metafizyka* z ostatniego tomu (...)) jakim jest lekcja biologii

(...) Miłosz wychodząc od biologii, pisze przeciw śmierci, dając nam lekcje metafizyki” (s. 193).

Twórczość kobiet w męskim ujęciu rzeczywiście dowodzi nie tylko odmienności poetycko wyrażonych światopoglądów, ale, co szczególnie ciekawe, także – jak się okazuje – zupełnie „niekobiecej”, wrażliwości tej poezji (s. 9).

W zaproponowanym układzie kompozycyjnym monografii pewnym zaskoczeniem jest tytuł ostatniego fragmentu, eksponujący nazwisko autorki *Dwukropka*. Uzasadnienie takiego zabiegu przynosi wprowadzenie *Przymiarka, czyli tytułem wstępu*, w którym Autorka wyjaśnia, że twórczość Szymborskiej jest niejako summą dotychczasowych rozważań, a obrona w interpretacjach „perspektywa antropologiczno-narratywistyczna pozwala prześledzić biologiczne, metafizyczne i autorefleksyjne wątki poezji Szymborskiej. To zainteresowanie Noblistką przeplata się przez cały dorobek naukowy Joanny Wójcik. Jako Autorka kilku znaczących artykułów poświęconych poetce i współredaktorka obszernego tomu *Niepojęty przypadek. O poezji Wisławy Szymborskiej* (Kraków 2015) w każdym z tekstów pokazuje różne ujęcia tej poezji, proponuje odmienne, niesztampowe interpretacje, które predestynują Ją do wąskiego grona wybitnych znawców twórczości Szymborskiej.

Książka *Przymiarki do istnienia* dowodzi, że Joanna Grądziel-Wójcik jest nie tylko znakomitą interpretatorką, ale badaczką, która swoje pomysły realizuje w ciekawej, odkrywczej formie. Trafnie wskazuje na luki czy też przemilczenia w polskim literaturoznawstwie i proponuje oryginalne w temacie i finezyjne w jego realizacji próby ich wypełnienia.

Monografia *Przymiarki do istnienia. Wątki i tematy poezji kobiet XX i XXI wieku* jest ważna nie tylko dla literaturoznawców, ale także dla wszystkich uważnych, wnikliwych miłośników poezji (w tym również początkujących poetów). Autorka z pasją wprowadza czytelnika w świat trudnej materii, z jakiej „szyte” są wybrane poetyckie utwory. Odsłania nam sposoby budowania tekstu, śledzi jego indywidualne konstrukcyjne „ściegi”. Nie neguje przy tym istniejących już interpretacji. Na ich tle pokazuje własne, poparte bardzo uważną analizą, odczytania, pozostawiając czytelnikowi wybór. W ten sposób odkrywa przed nami bogactwo i złożoność literackiego świata. Jest też znakomitym przewodnikiem po interpretacyjnych meandrach poezji (nie tylko) kobiet.

Rec.: Joanna Grądziel-Wójcik, *Przymiarki do istnienia. Wątki i tematy poezji kobiet XX i XXI wieku* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016), ss. 258.

Bibliografia

- Borkowska G, Czermińska M., Philips U., *Pisarki polskie od średniowiecza do współczesności. Przewodnik*, Gdańsk 2000.
- Cielesność w polskiej poezji najnowszej*, red. T. Cieślak, K. Pietrych, Łódź 2010.
- Kisiel J., *Zasłony ciała. O liryce Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, [w:] *Czytanie dwudziestolecia III*, t. 1, red. E. Hurnikowa, Częstochowa 2012.
- Legeżyńska A., *Od kochanki do psalmistki... Sylwetki, tematy i konwencje liryki kobiecej*, Poznań 2009.
- Między ciałem a słowem*, red. L. Wiśniewska, Bydgoszcz 2001.
- Nasiłowska A., *Tożsamość kobieca w poezji polskiej XX wieku: między androgynicznością a esencjalizmem*, [w:] *Narracja i tożsamość (II). Antropologiczne problemy literatury*, red. W. Bolecki, R. Nycz, Warszawa 2004.
- Nowa poezja polska. Twórcy – tematy – motywy*, red. T. Cieślak, K. Pietrych, Kraków 2009.